

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת תצוה ופורים, תשס"ו
מספר 643

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לפשר האמירה "אם מזרע היהודים מרדכי"

לאחר שסיים המן להרכיב את מרדכי ברחוב העיר, הוא שב לביתו, ועל אותה שעה מסופר במגילה (אס' ו: יג):
 "וַיִּסְפָּר הָמֵן לְזָרֵשׁ אֲשֶׁתוֹ וּלְכָל אֲהָבָיו אֶת כָּל אֲשֶׁר קָרָהוּ, וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזָרֵשׁ אֲשֶׁתוֹ: אִם מְזַרְעֵי הַיְהוּדִים מְרַדְּכִי
 אֲשֶׁר הַחֲלוֹת לְנַפְלֵי לְפָנָיו לֹא תוּכַל לוֹ כִּי נָפוּל תְּפֹּל לְפָנָיו". דברי זרש ויועצי המן - "אם מזרע היהודים מרדכי",
 תמוהים ומפתיעים; כלום ייתכן שהם לא ידעו בוודאות שמרדכי הוא יהודי?! הרי לפי פשוטן של מקראות ידע
 זאת המן¹ כבר מאז שסירב מרדכי לכרוע ולהשתחוות לו. ובכלל, כל תכניתו של המן להשמיד את העם היהודי
 לא נרקמה אלא על בסיס זהותו היהודית של מרדכי! כך מסופר במגילה (ג: ה-ו):

וַיֵּרָא הָמֵן כִּי אֵין מְרַדְּכִי כֹרַע וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמְלֵא הָמֵן חֲמָה; וַיִּכְזַב בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יָד בְּמְרַדְּכִי לְבַדּוֹ כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת
 עַם מְרַדְּכִי, וַיִּבְקֶשׁ הָמֵן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אַחַשְׁוֵרוּשׁ עִם מְרַדְּכִי.

רבה הסבירות שאירוע זה - סירובו של מרדכי לכרוע ולהשתחוות להמן על רקע יהדותו, נודע ונתפרסם ברחבי
 שושן הבירה, ואם כן, גם יועצי המן ואשתו היו אמורים לדעת שמרדכי הוא יהודי, אם לא שהמן בעצמו הקדים
 וסיפר להם על כך! וכלום ייתכן שאת תכנית ההשמדה של כל העם היהודי הגה המן לבדו, ולא שיתף בה את
 אשתו ואת יועציו?! ומאחר שמן הסתם באו אוהבי המן בסוד מזימתו ופעולותיו, הרי לבטח סיפר להם שרעיון
 ההשמדה הבשיל בלבו בעקבות התנהגותו המקוממת של מרדכי היהודי!

יש לשים לב לפרט נוסף. שעות ספורות קודם לכן, כשהורה אחשוורוש עצמו להמן להרכיב את מרדכי על
 הסוס, אמר לו (ו: י): "מִהָרָ קַח אֶת הַלְּבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה כֵן לְמְרַדְּכִי הַיְהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ",
 אבל לא מסופר קודם לכן במגילה, שדווח לאחשוורוש כי מרדכי משתייך לעם היהודי. מניין הוא ידע את הדבר?²
 דומה שגם נתון זה מלמד כי בשלב זה של האירועים כבר ידעו הכול שמרדכי הוא יהודי, ואם כן - גם זרש ויועצי
 המן היו אמורים לדעת זאת. ומעל הכול, יום קודם לכן תינה המן את צרתו בביתו, בפני אשתו ויועציו, וסיפר
 להם על יהדותו של מרדכי³ (ה: יב-יג):

וַיֹּאמֶר הָמֵן: אִף לֹא הִבִּיאָה אֶסְתֵּר הַמְּלָכָה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עֲשִׂתָּה כִּי אִם אוֹתִי, וְגַם לְמַחַר אֲנִי קְרוּא לָהּ
 עִם הַמֶּלֶךְ; וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׂוֹהֵ לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת מְרַדְּכִי הַיְהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ.

תמיהתנו אפוא אך מעצימה: מה פשר דבריהם "אם מזרע היהודים מרדכי"?⁴

¹ לפי מדרשי חז"ל, המן הכיר את מרדכי כיהודי עוד לפני שעלה לגדולה. ראה: **אגדת אסתר**, ה, ט; **ילקוט שמעוני**, אסתר, רמז
 תתרנו, עה"פ "ומחר אעשה כדבר המלך" (על המן שמכר את עצמו לעבד למרדכי).

² לפי מדרשי חז"ל, אחשוורוש ידע שמרדכי הוא יהודי, לכל המאוחר מאז שהושיבו בשער המלך. ראה: **מדרש אבא גוריון**,
 פרשה ב, 'אין אסתר'; **מדרש פנים אחרים**, נו"ב, פרשה ב, 'בימים ההם'; **מדרש לקח טוב**, אסתר ב: יט, כא. לפי האמור
 בבבלי מגילה (יב ע"א) - "לעשות כרצון מרדכי והמן", ורש"י שם - אפשר שידע על כך עוד מזמן המשתה בשושן הבירה.

³ בתרגום ראשון ושני (אסתר ה: יד) ובמדרשי חז"ל אף מפורש כי לאור מידע זה הציעה זרש להמית את מרדכי דווקא בתלייה על
 עץ. ראה: **אסתר רבה**, ט, ב; **מדרש אבא גוריון**, פרשה ה.

⁴ אכן, בסיפור המעשה של היום הקודם מכונים יועצי המן "אוהביו" (ה: יד), ואילו בסיפור המעשה שלמחרת (הנידון כאן), הם
 מכונים "חכמיו". על שינוי זה כבר עמד ר"ט צהלוך (צפת, מאות ט"ז-י"ז), והדגיש: "ואין לתרץ אוהביו ידעו, אבל חכמיו לא
 היו שמה והם ששאלו פה. זה אינו, שהרי הארורה זרש שכבר היתה שמה והיא השיבה אמריה פה. ועוד דאוהביו וחכמיו חד
 הוא כדברי חז"ל". ראה ספרו **לקח טוב**, מהד' מחודשת, ירושלים תשס"ה, עמ' קיט. על דברי חז"ל שמדובר באותם יועצים,
 ראה: מגילה טז ע"א; **מדרש פנים אחרים**, נוסח ב, דף מ ע"ב.

על הקושי הבולט הזה עמדו רבים מפרשני המגילה, ואת יישוביהם, השונים והמגוונים, ניתן לחלק לשלוש חטיבות עיקריות, כפי שיוצע להלן:⁵

(א) יש הסבורים, שזרש ויועצי המן לא ביטאו בדבריהם אלו שום ספק, ובאמת ברור היה להם שמרדכי הוא יהודי. האוחזים בגישה זו טענו שהמילה "אם" אין הוראתה כאן ספק, אלא יש לפרשה במשמעות אחרת.⁶ יש שפירשו את המילה "אם" במשמעות של "אמת", "בוודאי". כך, למשל, כתב ר' יוסף נחמיאש (ספרד, מאה "ד":⁷ "אלא 'אם' זה על דרך 'אם כסף תלוה' (שמ' כב: כד). כלומר באמת מזרע היהודים, וכיון שהחלית לנפול לפניו לא תוכל לו". בדומה לכך יש שפירשו את המילה "אם" במשמעות של "אף-על-פי", "למרות". כך, למשל, כתב ר' יצחק עראמה (ספרד, מאה ט"ו):⁸

או שירצה באמרם 'אם מזרע היהודים' אפילו מזרע היהודים - כמו 'ואם יהיה היובל' (במ' לו: ד), 'אם יוליד איש' (קה' ו:ג). ורצה אף כי מזרע היהודים, שאתה מביט אליהם בעין המיאוס, כיון שהחילות לנפול לפניו לא תוכל לו, כי אתה כאשר התחלת לנפול לא תקום.

ויש שפירשו את "אם" במשמעות של "כי", "הואיל". כך, למשל, כתב ר' שמואל די אוזידא (צפת, מאה ט"ז):⁹

ואם זה יהיה משמש בלשון כי, כמו 'ואם תקריב מנחת בכורים' (ויק' ב: ד), 'ואם יהיה היובל', אף כאן ענו חכמינו וזרש אשתו שסיבת מפתו היתה כי מזרע היהודים מרדכי, שאי אפשר לפרש אם כמשמעו, שהרי ידוע היה לכל שהיה מזרע היהודים.

(ב) מעטים סבורים שזרש ויועצי המן אכן עוררו ספק, אבל לא בנוגע למרדכי. כך, למשל, פירש ר' אלעזר מגרמיזא (אשכנז, מאות י"ב-י"ג),¹⁰ שהמילים "אם מזרע היהודים" מוסבות על אסתר! באופן זה יובנו דברי זרש והיועצים כך: "אם מזרע היהודים" אסתר, כי אז מרדכי הוא קרובה, ואם כן - "מרדכי אשר החילות לנפול לפניו לא תוכל לו", כי אסתר תעזרהו בכל כוחה.

(ג) רבים סבורים, שזרש ויועצי המן עוררו ספק בנוגע למרדכי, אבל לא בשאלת זהותו היהודית אלא בעניינים אחרים. לדעת חז"ל, זרש ויועצי המן עוררו כאן שאלה בדבר ייחוסו השבטי של מרדכי,¹¹ האם הוא צאצא של "יהודים מסוימים" (= "מזרע היהודים"). כך נאמר בבבלי מגילה טז ע"א:

'אם מזרע היהודים מרדכי וגו', אמרו ליה: אי משאר שבטים קאתי - יכלת ליה, ואי משבט יהודה ובנימן ואפרים ומנשה - לא יכלת ליה. יהודה - דכתיב (בר' מט: ח): 'ידך בערף איביך', אינך - דכתיב בהו (תה' פ: ג): 'לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך'.

בדרכם של חז"ל הלכו רבים מפרשני המגילה. היו בהם שהדגישו¹² כי עיקר חששם של זרש ויועצי המן היה שמא מרדכי הוא מצאצאי רחל, ובפרט מצאצאי בנימין, שכן עמלק נפל כבר פעמיים בידי "בניה של רחל":¹³

---

⁵ אמנם יש שחורגים מהן. כך, למשל, בניגוד לכל הגישות שיוצעו להלן, היו שכתבו כי זרש ויועצי המן אכן נסתפקו אם מרדכי הוא יהודי! ראה: ר"מ אלמושנינו, **ידי משה** (על שה"ש, אסתר, רות), ב"ב תש"מ, עמ' רלח; ר"מ פערלש, **מגילת ספר**, פראג ת"ע, דף לט ע"ג-ע"ד; רנ"ח פאפע, **מגילת אסתר עם באור דבר ישועה**, ירושלים תרנ"ב, דף נב ע"א. לפי ר"מ אלמושנינו, הם הניחו שאסתר רוצה לעזור למרדכי לפי שגידלה בביתו, ולכן אחשוורוש, הדואג לאסתר, פועל לטובת מרדכי. "ועל כן אמרו לו, שאם אמת נכון הדבר שמרדכי היה מזרע היהודים, כמו שאומרים העולם, וכמו שהגידו לך... לא תוכל לו... ואסתר לא תשקוט עד כלות אותך מן העולם כדי להציל את כל היהודים. אך אם מרדכי אינו מזרע היהודים, אפשר שיהיה לך תקומה לפני המלך, כי המלכה לא תרצה רק בגדולת מרדכי, וכבר נתגדל, ולא תקפיד ביהודים".

⁶ לכלל הפירושים הללו יש להוסיף (את שכבר אמרו פרשנים רבים), שמן הסתם כוונת זרש ויועצי המן לא הייתה לייאשו, אלא להתרות בו שייסוג מתכניתו לפעול נגד מרדכי. אפשר אף שרצו לייצץ לו על פעולות מידיה, אלא שלא הספיקו, ככתוב (ו: ד): "עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר".

⁷ פירוש רבנו יוסף נחמיאש, אסתר, ו: יג, נדפס מחדש בתוך מקראות גדולות **אורים גדולים**, אסתר (עם אוצר פירושים קדמונים נדירים), כרך א, ירושלים תשס"ה, עמ' צא. להבנה זו שהמילה "אם" משמעה אמת, ראה גם: ר"י אבן יחיא, אסתר שם; ר"א הכהן, **דנא פשרא**, מהד' ירושלים תשמ"ט, עמ' צו; רז"ו טננבוים, **אילת השחר**, מונקאטש תרל"ו, דף סג ע"א.

⁸ **מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק**, מהד' ר"י אבידור, ירושלים תשס"ד, עמ' סג (לפירושו השני). להבנה כזו ראה גם: הרחיד"א, **חומת אנוך**, ח"א, ירושלים תשכ"ה, אס' ו: כה, עמ' צה, בשם מהר"ש עדני.

⁹ **ביאור רבי שמואל די אוזידא על מגילת אסתר**, מהד' רח"א קאופמן, ירושלים תשנ"ג, אס' ו, עמ' רלג.

¹⁰ **פירוש הרוקח על המגילות**, ב"ב תשס"ב, אס' שם, עמ' סה. וכן: **פירושי התורה לר' יהודה החסיד**, מהד' ריי"ש לנגה, ירושלים תשל"ה, עמ' 134; ר"ש אשתרוק (מאה י"ד), **מדרשי התורה**, ברלין תרנ"ט, אסתר, עמ' 221. ומן האחרונים, ראה: רחצ"ה ברודא, **מגילת אסתר עם פירוש רוח והצלחה**, מינכן תש"ז, עמ' 57.

¹¹ ראוי לציין שחוקרי הלשון מלמדים כי המילה "יהודי" שינתה את הוראתה בתקופת הבית השני ממילה שהוראתה בן שבט יהודה, או תושב ארץ יהודה, למילה שמצינת שם כולל לכל אחד מעם ישראל, ואין ספק כמגילת אסתר הנותן ביטוי לשינוי הזה. ראה למשל: מ' בר-אשר, "איש יהודי היה בשושן הבירה", **לשוננו לעם**, נ (תשנ"ט), עמ' 76-79. מכאן שהתואר "יהודי" המתייחס למרדכי אין בו כדי ללמד על מוצאו ועל משפחתו, ומובן יפה הספק בדבר ייחוסו של מרדכי.

¹² ראה, למשל: ר' נתנאל בירב ישעיה (תימן, מאה י"ד), פירוש אחשוורוש, בתוך: רש"י הלוי, **אגדתא דמגלה**, תשנ"ד, עמ' קכז; ר"י עראמה (לעיל הערה 8), שם; ר"ז בן סרוק, בתוך: "אורים גדולים" (לעיל, הערה 7), עמ' קטו-קטז; ר"מ אלשיך, **משאת משה**, אסתר ו: יג, מהד' ירושלים תש"ן, עמ' תסט; ר"א אביוב, **שמן המור**, אסתר שם, מהד' ירושלים תשס"ד, עמ' קפג; ר"ש קלוגר, **מאמר אסתר**, ירושלים תשס"ג, עמ' שסט.

פעם אחת בידי יהושע בן נון, משבט אפרים, ופעם שנייה בידי שאול המלך, משבט בנימין, ולפיכך, אם מרדכי הוא מצאצאיהם, גם המן 'העמלקי' לבטח ייפול לפניו.

לעומת הבנה זו, שהם נסתפקו במוצאו השבטי של מרדכי, הרי שמתרגום ראשון (ו:יג) עולה שהם נסתפקו אם מרדכי הוא "מזרעא דצדיקיא", שכן דווקא לאפשרות זו ראוי שייפול המן לפניו, וזאת כדרך שנפלו המלכים לפני אברהם, אבימלך לפני יצחק, המלך לפני יעקב, ופרעה וכל מחנהו לפני משה ואהרן. באופן דומה נאמר בתרגום שני (שם), שזרש ויועצי המן נסתפקו אם מרדכי הוא מבניהם של חנניה, מישאל ועזריה, לפי שאם כך הדבר, כי אז עתיד מרדכי להינצל מרעת המן כשם שהם ניצלו מכבשן האש.

פרשנים אחרים אמרו,¹⁴ שהם נסתפקו אם מרדכי הוא צאצא של יהודים, ואז המן ייפול לפניו, או שמא הוא גר, או מצאצאי גרים, ואז אפשר שתהיה להמן תקומה.

בשונה מכל ההצעות הנזכרות, היו שפירשו שזרש ויועצי המן נסתפקו לא באשר לייחוסו של מרדכי, אלא בנוגע למאפיינים אחרים שלו. כך, למשל, היו שאמרו¹⁵ כי השאלה שעוררו יועצי המן וזרש אשתו הייתה, אם יש במרדכי רחמנות, מידה המאפיינת את היהודים, לפי שאם כך הדבר, זו עצתם להמן: "כי נפול תפול לפניו" - ליפול לפניו בתחנונים ובבקשות! או למשל, היו שהתבססו על המובא במדרשי המגילה, שמרדכי היה עוסק בתורה יחד עם תינוקות של בית רבן. לפי זה פירשו,¹⁶ שזרש והיועצים אמרו להמן: "אם מזרע היהודים מרדכי" - אם מילדי ישראל שואב מרדכי את כוחו, אם לצדו זכות לימוד התורה עם תינוקות של בית רבן - כי אז "לא תוכל לו". ואכן, על תורתם של ילדי ישראל וכוחה העמידונו חז"ל באמרם (מדרש אבא גוריון, פרשה ה): "ואף מחשבתו של המן הרשע לא ביטלה (=הקב"ה) אלא בשבילם, שנאמר (תה' ח:ג): 'מְפִי עוֹלָלִים וְיִנְקִים יִסְדֹּת עֵז (=וְאִין עוֹז אַלֵּא תוֹרָה) - לְמַעַן צוֹרְרֵיךָ, לְהַשְׁפִּית אוֹיֵב וּמְתַנְקִים'!"

ד"ר בעז שפיגל
המחלקה לתלמוד

¹³ כך אמרו בבראשית רבה, עג, ז: "מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל". וראה: אגדת אסתר, פרשה ו, יג.
¹⁴ ראה: רלב"ג, אסתר ו:יג; מהר"ל, **אור חדש**, מהד' ירושלים תשס"ד, עמ' רו-רו; **לקח טוב** (לעיל, הערה 4) שם; **שמן המור** (לעיל, הערה 12), שם; ר"ש קלוגר, **מאמר אסתר** שם, עמ' שנח-שס. לדברי ר"ש קלוגר, מרדכי מיזמתו אמר על עצמו שהוא גר (כדי שזהותו לא תסגיר את זהותה של אסתר), ועל כך נאמר במגילה (ג:ד): "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" - הוא יהודי, אבל לא אבותיו ומשפחתו.

¹⁵ ראה: רצ"ה מוואייסלוב (מאה י"ח), **עשרה למאה**, סוף דרוש ט, מהד' ב"ב תשס"ג, עמ' קי-קיא; ר"י טויסיג, **בית ישראל השלם**, ח"ב, ירושלים תשל"ג, אסתר, עמ' רב. יש שתלו את עניין הרחמים בשאלת ייחוסו של מרדכי, אם הוא מזרע יהודים או גרים. ראה: **נפלאות חדשות**, פיעטרקוב תרנ"ז, לפורים, עמ' 43-44.

¹⁶ ראה: ר"א סורסקי, **רבי מאיר שפירא**, ת"א תשכ"ד, עמ' 426; **קונטרס חיים של שמחה**, ברוקלין תשנ"א, מהאדמו"ר מבאבוב (משנת תשי"ח).